

Bijzondere waarnemingen van libellen in Midden-Limburg in de zomer van 2018

Reinier de Vries, Rick Buesink, Jan-Freerk Kloen & Jelte Achterkamp

JNM - Jongeren in de Natuur & NJN - Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie

vries.reinier@gmail.com

Van 23 juli tot en met 4 augustus 2018 organiseerden zowel de NJN - Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie als de JNM - Jongeren in de Natuur een zomerkamp in Midden-Limburg, waar intensief naar libellen is gezocht en diverse zeldzame soorten zijn waargenomen. In dit artikel presenteren wij de waarnemingen van de schaarse soorten die werden waargenomen op beide jeugdbondskampen, die we nadien vergelijken met het voorkomen van de soorten in de voorgaande jaren op basis van literatuur en data beschikbaar op waarneming.nl. De meest bijzondere waarnemingen lichten we verder toe. De tijdens excursies bezochte gebieden waren de Roer tussen Sint-Odiliënberg en Vlodrop; het Nationaal Park de Meinweg (de Roode Beek, Vlodrop-station en omgeving, de Rolvennen en het Melickerven); het Swalmdal (Groenewoud, De Hout, zwembad) en de Vlootbeek bij Posterholt.

Bijzondere libellenfauna in Midden-Limburg

Het Roerdal en het aangrenzende Meinweg-gebied, ten zuiden en oosten van Roermond, kennen een zeer hoge biodiversiteit en zijn tevens een van de meest diverse regio's voor libellen in Nederland, gedreven door de zeer hoge diversiteit van aquatische biotopen in het gebied. Hiertoe behoren het Meinweg-plateau met verscheidene poelen en vennen (Rolvennen, Elfenmeer en Melickerven o.a.), natuurlijk meanderende beken (Roode Beek, Boschbeek), het stroomdal van de Roer, en enkele zijbeken van de Roer waaronder de op natuurlijk wijze heringerichte Vlootbeek bij Posterholt. Verder noordelijk ligt het stroomdal van de Swalm. De libellen van de Meinweg zijn van oudsher goed onderzocht. Het gebied is intensief

geïnventariseerd in de periodes 1980-1992 (Hermans 1992), 1991-1999 (Hermans 1999) en 1991-2005 (pers. med. Jan Hermans). Daarnaast werd het gebied geregeld op specifieke soorten onderzocht en bezocht door excursies van diverse natuurstudiegroepen (Vorst & Cuppen 2003). De libellenfauna van de afgelopen decennia is daardoor goed bekend. In het verleden zijn enkele zeldzaamheden incidenteel waargenomen, waaronder de Hoogveenganslibel (*Somatochlora arctica*) in 1969 en 1978 (Hermans 1992) en de Gevlekte witsnuitlibel (*Leucorrhinia pectoralis*) (waarneming.nl, pers. med. Jan Hermans). Zwervende pantserjuffer (*Lestes barbarus*) komt incidenteel in de Meinweg voor (Hermans 1999, waarneming.nl). Gewone bronlibel (*Cordulegaster boltonii*), Maanwaterjuffer (*Coenagrion lunulatum*) en Bosbeekjuffer (*Calopteryx virgo*) komen permanent voor in het gebied (Hermans 1999, 2007, Geraeds 2007, 2008, Geraeds & van Schaik 2013a).

Het Roerdal kent een voor Nederland unieke libellenfauna, waaronder alle Nederlandse rheofiele soorten als Rivierrombout (*Gomphus flavipes*), Beekrombout (*Gomphus vulgatissimus*) en de Gaffellibel (*Ophiogomphus cecillia*). Van de laatste is een populatie ontdekt in 2000 (Geraeds 2000). De zandbanken, grindafzettingen en het dynamisch karakter van de rivier creëren een geschikt habitat voor deze soort. Sinds 2000 werd ook occasioneel Kleine tanglibel (*Onychogomphus forcipatus*) waargenomen (Faasen 2000, Geraeds & van Schaik 2004, 2006a, 2013b, van 't Bosch 2013, waarneming.nl). Daarnaast is Kanaaljuffer (*Erythromma lindenii*) algemeen aanwezig langs de Roer (Eijk van & Ketelaar 2004, Geraeds

& van Schaik 2006b). Ook in het Swalmdal komen veel van deze soorten voor.

Van enkele zuidelijke soorten neemt de voortplanting en het aantal locaties in Nederland de laatste jaren sterk toe. Hiertoe behoren de in dit artikel behandelde Zuidelijke glazenmaker (*Aeshna affinis*) (sinds 1996) en Zuidelijke keizerlibel (*Anax parthenope*) (sinds 1997), die sindsdien beiden regelmatig zijn waargenomen in het Roerdal en omgeving. Zuidelijke keizerlibel is ook enkele keren waargenomen op de Meinweg (waarneming.nl). De Zuidelijke oeverlibel (*Orthetrum brunneum*) wordt in Nederland aangetroffen sinds 1995 (Bouwman et al. 2008). De Beekoeverlibel (*O. coelurescens*) is sinds 1992 uit het Meinweggebied bekend (Hermans 1999). Beide soorten zijn sindsdien regelmatig waargenomen in het Roerdal en zijn sinds 2016 ook aanwezig langs de Vlootbeek bij Posterholt. In de Meinweg komt de Beekoeverlibel eveneens verspreid voor, maar is de Zuidelijke oeverlibel slechts incidenteel waargenomen (waarneming.nl).

Waarnemingen

De hier gepresenteerde waarnemingen werden gedaan op excursies onder leiding van jeugdbonders met een redelijke ervaring op

het gebied van libellen, en werden ter plekke ingevoerd op waarneming.nl. De auteurs hebben deze achteraf op betrouwbaarheid beoordeeld, vaak waren er foto's voorhanden en in een enkel geval werd navraag gedaan bij de waarnemer. Dubbel ingevoerde exemplaren zijn buiten beschouwing gelaten. In het veld werden libellen zoveel mogelijk fotografisch vastgesteld en indien nodig gevangen met een handnet. Voor determinatie is gebruik gemaakt van Dijkstra & Lewington (2014) en Bos et al. (2014). Tabel 1 presenteert de waargenomen soorten en aantallen individuen per gebied: op de schattingen voor Gaffellibel en Kanaaljuffer in het Roerdal na zijn de aantallen geteld, waarbij mogelijke dubbeltellingen zijn vermeden. Algemene en wijdverspreide soorten, en soorten die plaatselijk algemeen en sinds lange tijd bekend zijn zoals de Tengere pantserjuffer (*Lestes virens*), zijn weggelaten.

Meinweg

In de Meinweg zijn verscheidene bijzondere soorten gevonden. De Beekoeverlibel is hier een vrij algemene soort die op zes locaties werd waargenomen, de hoogste aantallen (5 ex.) bij het Melickerven. Dit is ook de enige locatie in de Meinweg waar Kanaaljuffer (10 ex.) en

Tabel 1. Waargenomen aantallen van schaarse libellensoorten in de vier bezochte gebieden (geschatte aantallen in cursief).

Table 1. Observed numbers of individuals of scarce species in the four areas visited (estimated counts are given in italic).

Soort/species		Meinweg	Vlootbeek	Roerdal	Swalmdal
Bosbeekjuffer	<i>Calopteryx virgo</i>	25			
Zwervende pantserjuffer	<i>Lestes barbarus</i>	1			
Kanaaljuffer	<i>Erythromma lindenii</i>	10		50+	2
Tengere grasjuffer	<i>Ischnura pumilio</i>	1	9	1	
Zuidelijke glazenmaker	<i>Aeshna affinis</i>	10			
Zuidelijke keizerlibel	<i>Anax parthenope</i>	1		2	
Kleine tanglibel	<i>Onychogomphus forcipatus</i>			3	
Gaffellibel	<i>Ophiogomphus cecilia</i>			40+	21
Gewone bronlibel	<i>Cordulegaster boltonii</i>	4			
Zuidelijke oeverlibel	<i>Orthetrum brunneum</i>	1	7		
Beekoeverlibel	<i>Orthetrum coerulescens</i>	20	15		
Bandheidlibel	<i>Sympetrum pedemontanum</i>		1		

Figuur 1. Mengtandem van Tengere pantserjuffer (*Lestes virens*) en Zwerfende pantserjuffer (*Lestes barbarus*) bij de Rietlandpoel op de Meinweg.

Figure 1. Mixed tandem of *Lestes virens* and *Lestes barbarus* at the Rietlandpoel, Meinweg, the Netherlands. Photo: Thijs Luijckink.

Zuidelijke keizerlibel werden waargenomen. De Bosbeekjuffer en de Gewone bronlibel werden enkel waargenomen langs de Roode Beek, waar de Bosbeekjuffer algemeen was en tot vier exemplaren Gewone bronlibel zijn geteld. Bij de nabijgelegen Rietlandpoel werden Zuidelijke glazenmakers waargenomen (zie onder) en zagen we een Zwerfende pantserjuffer in mengtandem met Tengere pantserjuffer (figuur 1). Bij het Vlodropperven werd een Zuidelijke oeverlibel waargenomen.

Vlootbeek

De Vlootbeek ten westen van Posterholt herbergt sinds enkele jaren enkele bijzondere soorten libellen. In 2014 is de beek heringericht en tot die tijd werden hier enkel algemene soorten aangetroffen (Geraeds 2013). Tijdens de excursies was de Beekoeverlibel hier algemeen, ook de Zuidelijke oeverlibel en de Tengere grasjuffer (*Ischnura pumilio*) werden herhaaldelijk in lage aantallen waargenomen. Hier werd tevens eenmaal een Bandheidelibel (*Sympetrum pedemontanum*) gevonden.

Roer en Swalm

Langs de Roer tussen Sint-Odiliënberg en Paarlo waren de Gaffellibel en de Kanaaljuffer wijd verspreid en algemeen. Twee keer werd een zwerfende Zuidelijke keizerlibel waargenomen. Daarnaast werden ter hoogte van Herkenbosch drie Kleine tanglibellen gevonden (zie onder). Een NJN-excursie bezocht het Swalmdal ten noorden van Roermond, waar Gaffellibel eveneens wijd verspreid bleek. Ook werden hier twee Kanaaljuuffers waargenomen.

Bijzondere waarnemingen

Kleine tanglibel - *Onychogomphus forcipatus*

De Kleine tanglibel is in Nederland uiterst zeldzaam en werd jarenlang alleen sporadisch waargenomen. Recente waarnemingen van individuele mannetjes zijn gedaan in de Plateaux (Noord-Brabant) (2016), Swalmen (Limburg) (2016), Gronsveld (Limburg) (2014) en Almelo (Overijssel) (2014). Na een eerste waarneming op de Meinweg vlak over de Duitse grens in 1988 (Renema 1990), werd de soort gezien langs de Roer in 2000, 2003, 2009, 2012 en 2013 (Faasen 2000, Geraeds & van Schaik 2004, 2013b, van 't Bosch 2013, waarneming.nl), en sindsdien zijn hier vrijwel jaarlijks individuen gevonden (pers. med. R. Geraeds). In 2018 werden tevens meerdere territoriale mannetjes en enkele vrouwtjes gevonden langs de Worm (Limburg). Op 30 juli vond een JNM-excursie een mannetje Kleine tanglibel ten zuiden van Herkenbosch, dat slechts kort werd gezien en gefotografeerd (figuur 2). Ondanks intensief zoeken bleven

Figuur 2. De eerste Kleine tanglibel (*Onychogomphus forcipatus*), gevonden op 30 juli langs de Roer ten zuiden van Herkenbosch.

Figure 2. The first individual of *Onychogomphus forcipatus*, found on July 30 at the river Roer, south of Herkenbosch, the Netherlands. Photo: Rick Middelbos.

Figuur 3. Een van de twee territoriale Kleine tanglibellen (*Onychogomphus forcipatus*) op 3 augustus, wederom langs de Roer ten zuiden van Herkenbosch.

Figure 3. One of the two territorial males of *Onychogomphus forcipatus* on August 3, again at the river Roer south of Herkenbosch. Photo: Rick Buesink.

vervolgwaarnemingen uit. Tot op 3 augustus twee territoriale mannetjes werden gevonden op een grindbank zo'n 300 meter stroomopwaarts van de eerdere locatie (figuur 3). Op deze plek heeft de doorbraak van een meander in 2011 geleid tot de vorming van enkele grote zand- en grindbanken, waarop beide waarnemingen werden gedaan. Het is dan ook interessant om de plek de komende jaren in de gaten te houden (figuur 5).

Zuidelijke glazenmaker - *Aeshna affinis*

De Zuidelijke glazenmaker is in Nederland een zeer zeldzame soort die in wisselende aantallen gezien wordt, maar in warme zomers soms invasiegewijs toeneemt. In 2018 werd de soort dan ook relatief veel waargenomen. Nederlandse meldingen uit 2018 komen uit 54 kilometerhokken, tegen 61 hokken in de jaren 2013-2017. In de omgeving van Roermond zijn in deze periode individuen waargenomen bij Boukoul (2013) en Montfort (2015). In 2018 werden op deze beide locaties ook weer individuen aangetroffen (waarneming.nl).

Op 28 juli 2018 vond een NJN-excursie zeven exemplaren bij de Rietlandpoel nabij Vloderpstation in de Meinweg (figuur 4) en werden daar twee tandems en drie mannetjes gezien. De volgende dagen bleven vervolgwaarnemingen

uit, maar werd wel een vrouwtje gezien bij de Rolvennen op 31 juli. Op 1 augustus werden twee exemplaren gevonden aan de westzijde van de Meinweg, bij het Melickerven. Ook op 2 en 3 augustus waren hier individuen aanwezig. Hoewel deze soort de afgelopen twee decennia regelmatig is waargenomen in het Roerdal en omgeving, zijn deze waarnemingen de eerste voor de Meinweg (waarneming.nl). Op twee van de drie locaties waren bovendien meerdere exemplaren aanwezig, en bij Vloderp werden vier exemplaren in paring gezien.

Discussie & Conclusie

De Meinweg en het Roerdal kennen een grote diversiteit aan libellensoorten en die werden in het verleden grondig bestudeerd. Door verandering in onder andere waterkwaliteit, beheer en klimaat is de libellendiversiteit van het gebied echter aan veranderingen onderhevig. Het is dan ook van belang om deze regio ook in de toekomst te blijven bezoeken en te monitoren. De waarnemingen door de jeugdbonden uit de zomer van 2018 zijn hier een goed voorbeeld van. Zo werden er verschillende zuidelijke soorten waargenomen, wat wellicht het gevolg is van het uitzonderlijk warme en droge weer in deze periode. Maar het is best mogelijk dat deze soorten de komende jaren weer zullen opduiken op de onderzochte locaties. Noemenswaardig zijn vooral de waarnemingen van drie Kleine tanglibellen langs de Roer en van Zuidelijke glazenmaker op drie locaties op de Meinweg.

Figuur 4. Een van de zeven Zuidelijke glazenmakers (*Aeshna affinis*) die op 28 juli aanwezig waren bij de Rietlandpoel op de Meinweg.

Figure 4. One of the seven individuals of *Aeshna affinis* present on July 28 at the Rietlandpoel, Meinweg, the Netherlands. Photo: Jan-Freerk Kloen.

Figuur 5. Habitat van Kleine tanglibel (*Onychogomphus forcipatus*) aan de Roer.

Figure 5. Habitat of *Onychogomphus forcipatus* at the river Roer. 03-08-2018. Photo: Reinier de Vries.

Gegeven de regelmatige waarnemingen van imago's en larvenhuidjes in recente jaren is het aannemelijk dat van Kleine tanglibel een kleine populatie aanwezig is langs de Roer. Zuidelijke glazenmaker werd nog niet eerder gemeld op de Meinweg, maar voortplanting is een mogelijkheid en het is interessant om deze locaties in de gaten te houden. Daarnaast zijn de Zuidelijke oeverlibel, Zwervende pantserjuffer en Kanaaljuffer, die allen eenmalig werden waargenomen, erg zeldzaam op de Meinweg.

Dankwoord

Voor de totstandkoming van dit artikel zijn wij onze dank verschuldigd aan de deelnemers van de NJN- en JNM-kampen die de waarnemingen hebben gedaan, en aan Jan Hermans en Rob Geraeds voor hun uitgebreide commentaar op de concept-versie.

Referenties

Bos F., M. Wasscher & W. Reinboud 2014. Veldgids Libellen - Europa. KNNV Uitgeverij, Zeist.
 Bouwman J.H, V.J. Kalkman, G. Abbingh, E.P. de Boer, R.P.G. Geraeds, D. Groenendijk R. Ketelaar R.

Manger & T. Termaat 2008. Een actualisatie van de verspreiding van de Nederlandse libellen. Brachytron 11: 103-198.

Dijkstra K-D.B. & R. Lewington 2014. Libellen van Europa. Veldgids met alle libellen tussen Noordpool en Sahara. Tirion Uitgevers, Utrecht.

Eijk J.L. van & R. Ketelaar 2004. De opmars van de Kanaaljuffer (*Cercion lindenii*) in Nederland. Brachytron 8: 3-8.

Geraeds R.P.G. 2000. Waarnemingen van de Gaffellibel (*Ophiogomphus cecilia*) langs de Roer. Brachytron 4: 3-7.

Geraeds R.P.G. 2007. De Gewone bronlibel langs de Venbeek. Natuurhistorisch Maandblad 96: 17-18.

Geraeds R.P.G. 2008. Larven van de Gewone bronlibel in de Rode Beek (Nationaal Park De Meinweg). Natuurhistorisch Maandblad 97: 129-132.

Geraeds R.P.G. 2013. Libellen van de Vlootbeek. Libellen in een genormaliseerde laaglandbeek. Natuurhistorisch Maandblad 102: 45-52.

Geraeds R.P.G. & V.A. van Schaik 2004. De Kleine tanglibel, vestiging van een nieuwe soort in Nederland? Vondsten van enkele larvenhuidjes langs de Roer. Natuurhistorisch Maandblad 93: 33-35.

- Geraeds R.P.G. & V.A. van Schaik, 2006a. De libellen van het Roerdal, Deel 2, Echte Libellen (Anisoptera). *Natuurhistorisch Maandblad* 95: 246-253
- Geraeds R.P.G. & V.A. van Schaik 2006b. De libellen van het Roerdal, Deel 1, Juffers (Zygoptera). *Natuurhistorisch Maandblad* 95: 197-203.
- Geraeds R.P.G. & V.A. Van Schaik 2013a. De Maanwaterjuffer in de Meinweg. *Natuurhistorisch Maandblad* 102: 311-314.
- Geraeds R.P.G. & V.A. Van Schaik 2013b. De status van de Kleine tanglibel langs de Roer. *Natuurhistorisch Maandblad* 102: 170-174.
- Hermans J.T. 1992. De Libellen van de Nederlandse en Duitse Meinweg (Odonata). Stichting Natuurpublicaties Limburg I. Maastricht.
- Hermans J.T. 1999. De libellenfauna van de Meinweg tussen 1992 en 1999. *Natuurhistorisch maandblad* 88: 308-310.
- Hermans J.T. 2007. De Gewone bronlibel in de Meinweg. *Natuurhistorisch Maandblad* 96: 165-169.
- Faasen T. 2000. Kleine tanglibel (*Onychogomphus forcipatus*), wel of niet inheems in Nederland? *Brachytron* 4: 23-25.
- Renema W. 1990. Een waarneming van *Onychogomphus forcipatus* bij de Meinweg. *Contactblad Nederlandse Libellenonderzoekers* 19 (1): 11-12.
- van 't Bosch J.G. 2013. Zeldzame libellen in Nederland in 2006-2009 (CWNO Mededeling 5). *Brachytron* 15: 112-122,
- Vorst O. & J.G.M. Cuppen 2003. Entomofauna van Meinweg en Roerdal - verslag van de 157e zomerbijeekomst te Herkenbosch. *Entomologische Berichten* 63: 59-74.

Samenvatting

In juli 2018 bezochten de beide Nederlandse jeugdbonden voor natuurstudie, NJN en JNM, de regio rond Roermond in Midden Limburg. Door zijn grote variatie aan aquatische biotopen kent dit gebied een voor Nederland zeer hoge diversiteit aan libellen. Wij beschrijven hier de verscheidene schaarse en zeldzame soorten die op de jeugdbondskampen werden waargenomen in vier bezochte gebieden, namelijk de Meinweg, het Roerdal, het Swalmdal en de Vlootbeek. De meest bijzondere soorten waren de Kleine tanglibel *Onychogomphus forcipatus* waarvan drie exemplaren werden waargenomen langs de Roer, en de Zuidelijke glazenmaker *Aeshna affinis* waarvan in totaal 10 exemplaren werden waargenomen op drie locaties in de Meinweg. Dit zijn in Nederland zeer zeldzame libellen, waarvan voortplanting in deze gebieden aannemelijk respectievelijk mogelijk is.

Summary

de Vries R., R. Buesink, J-F. Kloen & J. Achterkamp 2019. Interesting observations of Odonata in Limburg, the Netherlands during the summer of 2018. *Brachytron* 20 (1): 32-37

In July 2018, the Dutch youth nature organisations NJN and JNM investigated the region around Roermond in the province of Limburg, the Netherlands. Due to its large diversity of aquatic habitats, this region harbours a very high diversity of Odonata. Here we present the observations of scarce and rare species for the Netherlands that were observed by the nature camps in four areas: the Meinweg, the valleys of the rivers Roer and Swalm and the Vlootbeek. Of particular interest were the observations of 3 individuals of *Onychogomphus forcipatus* at the river Roer, and 10 individuals of *Aeshna affinis* at three locations in the Meinweg. These are two very rare species in the Netherlands, of which reproduction in this areas is plausible respectively possible.

Keywords: the Netherlands, faunistic, *Onychogomphus forcipatus*, *Aeshna affinis*